

**Розділ "Освіта: стратегія, політика, право"****Герасимова І.Г.,**

доцент кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук, доцент;

**Фрицюк В.А.,**

професор кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук, доцент

Рецензент: Мозгальова Н.Г.

завідувач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ  
В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

*Професійна підготовка майбутніх фахівців потребує врахування тенденції переходу українського суспільства до інформаційного етапу розвитку. Характерною особливістю розвитку суспільства нового типу є стрімке збільшення доступності, відкритості інформації, потужних інформаційних потоків, що забезпечуються розвитком засобів трансляції інформації, зокрема завдяки інформаційно-комунікаційних технологій.*

*Попри можливості для економічного зростання суспільства, розвиток інформаційного суспільства супроводжується неоднозначним психологічним впливом на особистість, що необхідно враховувати в освітньому процесі закладу вищої освіти, зокрема формувати гуманітарну культуру майбутніх фахівців.*

***Ключові слова:** професійна підготовка фахівців, інформаційне суспільство, вплив інформаційних технологій на особистість, освітній процес, гуманітарна культура.*

**Постановка проблеми.** Загально визнаною є залежність суспільного розвитку від провідних тенденцій у системі освіти. Закономірним є й те, що соціально-економічні перетворення спонукають реформування системи освіти в Україні. Перехід до інформаційного суспільства є одним з найважливіших факторів, що визначає економічний поступ сучасної цивілізації, тому врахування особливостей його становлення дозволяє передбачити зміни, які визначатимуть розвиток освітньої галузі в недалекій перспективі.

Проблема становлення й розвитку інформаційного суспільства активно розробляють зарубіжні вчені Д. Белл, Дж. Гелбрейт, П. Дракер, М. Кастельс, Й. Масуде, О. Тоффлер, А. Турен, М. Порат, Д. Рісмен, Т. Стоуньєр, Ф. Уєбстер та ін. До плеяди вчених, які здійснюють наукові розвідки цієї проблеми в Україні, входять І. Бабіч, Д. Дубов,

В. Воронкова, М. Ожеван, С. Ечатюк, Л. Рижак, В. Скалацький, М. Скринник, І. Сопілко та ін. Проблеми освіти в інформаційному суспільстві розглядають у наукових працях учені С. Борисов, С. Ганаба, Д. Гнедих, А. Іщенко, С. Костроміна, В. Кремень, Н. Толоконнікова, П. Саух та ін.

У 60-70 роках ХХ століття виникла думка щодо становлення суспільства нового типу, яке визначається по-різному – "постіндустріальне суспільство", "суспільство знань", "інформаційне суспільство". Збільшення доступності інформації, стрімке її накопичення, можливості передавання, оброблення й використання збільшують її ціннісне значення як для розвитку суспільства в цілому, так і його продуктивних сил. В інформаційному суспільстві до інформаційних ресурсів залучається велика кількість людей, тож виникає можливість не тільки обміну інформацією, але й суттєвого впливу на свідомість людини. Цьому сприяє поява розвиненої інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, розвиток інформаційних систем і мереж, новітніх комп'ютерних технологій. Те, що інформація і знання як основні ознаки інформаційного суспільства перетворюються в його стратегічний ресурс, було відзначено П. Друкером [6]. Дослідником уведено в науковий обіг термін "суспільство знань" (knowledge society), що визначає тип економіки, у якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку.

Характеризуючи новий етап суспільного розвитку, економіку Третьої Хвилі, О. Тоффлер [19] зауважує, що в ньому замінюються й ресурси, і транспортування, а також види енергії. Знання зменшують потребу в сировині, праці, часі, просторі, капіталі та інших ресурсах та стають незамінним засобом й основним ресурсом сучасної економіки, цінність якого постійно зростає. Це дозволяє говорити про "когнітивну революцію", що має вплив, насамперед, на економіку. Фактична невичерпність знань робить їх єдиною цінністю в умовах "кіберпросторової економіки", а головним надбанням будь-якої організації стають знання і творчі здібності фахівця розумової праці; головним засобом виробництва стає інтелект працівника, а навчання впродовж життя надає конкурентної переваги компаніям та організаціям.

Це стало можливим завдяки винаходам, які були зроблені протягом ХХ століття: телеграфу, телефону, радіо, комп'ютеру. Проте саме Інтернет став інформаційною революцією, забезпечивши безпрецедентне поширення інформації, створивши умови для співпраці і спілкування незалежно від розташування їх учасників.

Нині стаємо свідками того, як індустріальний сектор втрачає свою провідну роль, а головною рушійною силою розвитку суспільства стають наукоємні технології, на чому наголошував Д. Белл [2]. Так, упродовж останніх п'яти років інформаційні й комунікативні технології відповідають за приблизно одну чверть зростання ВВП та за 40% підвищення продуктивності праці у Європейському Союзі [10].

У наш час 60% трудових ресурсів розвинених країн поглинає інформаційна сфера, а в найбільш розвинених країнах Західної Європи в ній працюють 70-75% фахівців, що дозволяє стверджувати, що інформаційна сфера стає вирішальним чинником у подальшому поступі інтелектуалізації виробництва [6].

І хоча, як вважає М. Кравець [10], український соціум у сприйманні нової інформаційної ситуації й далі перебуває на початку першого десятиріччя ХХІ століття, коли ознаками інформаційного суспільства вважали комп'ютеризацію, наявність мереж колективного користування, тенденція переходу до інформаційного суспільства в нашій країні простежується все більшою мірою. Це підтверджено тим, що одним із критеріїв переходу до інформаційного суспільства слугує частка населення, зайнята у сфері послуг, яких має бути не менше 50% від чисельності населення, до того ж більше, ніж 50% населення має бути зайнято у сфері інформаційно-інтелектуальних послуг [8]. Означене дає підстави констатувати тільки початковий етап переходу суспільного розвитку нашої країни до нового типу. Проте цей поступ є незворотним, оскільки відповідає загальносвітовим тенденціям.

У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу особливостей його становлення, наслідків, які вже певною мірою проявляються в українському соціумі і прояв яких буде лише збільшуватися. Із цією метою маємо проаналізувати особливості розвитку суспільства нового типу. Їх узагальнення дозволить визначити проблеми, наявні в системі освіти вже нині, та упередити ті, що виникатимуть, оскільки саме завдяки змінам в освіті можна підготувати молодь до життєдіяльності в суспільстві нового типу.

Як характерні ознаки інформаційного суспільства науковці [11; 14; 16; 18] виокремлюють такі:

- наявність загальнодоступних засобів ІКТ, які забезпечують розповсюдження інформаційних потоків у суспільстві і пов'язують між собою людей, різні соціальні організації та держави;
- усвідомлення суспільством пріоритетності інформації перед іншим продуктом діяльності людини;
- інтенсивне формування інформаційного сектора економіки, який займає домінуючі позиції в новому суспільстві;
- зростання інформатизації й ролі інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах;
- створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, доступ до світових інформаційних ресурсів;
- задоволення потреб щодо інформаційних продуктів і послуг;
- перетворення інформації в найважливіший економічний ресурс, що має глобальний характер і забезпечує підвищення ефективності, зростання конкурентоспроможності та інноваційний розвиток суб'єктів господарювання;
- зростаючий вплив інформації на всі сфери людської життєдіяльності, перетворення її на предмет загальнодоступного споживання населення;
- розвинені інфраструктури, які забезпечують створення національних інформаційних ресурсів у обсязі, необхідному для підтримки науково-технологічного й соціально-історичного прогресу, що постійно прискорюється;
- можливість кожного індивіда, групи осіб, підприємства чи організації в будь-якій точці країни в будь-який час одержати будь-яку інформацію та знання, необхідні для їхньої життєдіяльності й вирішення особистих і соціально значущих завдань за відповідну плату чи безкоштовно на основі автоматизованого доступу і систем зв'язку;
- процес прискореної автоматизації й роботизації всіх сфер і галузей виробництва та управління;
- радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких є розширення сфери інформаційної діяльності й послуг;
- зростання кількості людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями й виробництвом інформаційних продуктів та послуг, зростання їх частки у валовому внутрішньому продукті;
- бажання людей використовувати засоби ІКТ для більш повного розкриття свого потенціалу, прагнення до засвоєння нових комп'ютерних технологій;
- наявність доступних апаратних і програмних засобів, необхідних для ефективного отримання інформації та знань, що розповсюджуються в глобальних інформаційних мережах;
- посилення ролі теоретичних знань.

Як бачимо, вміння працювати з інформацією, перетворення її у знання зумовлюють необхідність володіння інформаційними засобами. А швидкість накопичення й обміну інформацією нині не тільки зумовлює формування економіки нового типу, а сприяє зміні вектора розвитку освіти. Є всі підстави констатувати "когнітивну революцію", що лише збільшує цінність знань на тлі обмеженості природних ресурсів [19]. Тільки знання є цінністю в умовах "кіберпросторової економіки", а фахівці розумової праці стають

надбанням кожної організації. Головним засобом виробництва стає інтелект працівника, а конкурентоздатність компаніям надає навчання тих, хто працює протягом життя.

Формування інформаційного суспільства пов'язане з комп'ютеризацією, розвитком комп'ютерно-телекомунікаційних технологій [20]. Комп'ютеризація відбувається поетапно: 1 – наука; 2 – менеджмент; 3 – суспільство (система освіти, медицини, соціального забезпечення тощо); 4 – на рівні індивідуальності. Використання інформації з комунікаційних мереж має призвести до розквіту масової творчості; підвищить цінність, ефективність використання часу, дозволяючи обрати найбільш ефективний спосіб дій, розширити автоматизовані операції в матеріальному виробництві та звільнити людину від продуктивних функцій. За рахунок цього створюються передумови для самовираження, самоактуалізації, самовдосконалення людини.

Проте все частіше в наукових публікаціях [7; 9; 12; 15; 17] порушується питання про неоднозначність впливу великої кількості інформації, інформаційно-комунікативних технологій на людину, що призводить до:

- прояву дегуманістичних тенденцій "комп'ютерної комунікації";
- формування культури інформаційного суспільства;
- формування віртуальної реальності;
- зростання фізичного і психічного навантаження;
- переходу від активних форм дозвілля до пасивних;
- транслявання з мереж норм, цінностей, стереотипів поведінки.

Учені [1; 3; 4; 12; 21] акцентують увагу на психологічних наслідках впливу інформаційно-комунікативних технологій на особистість, серед яких наявні такі:

- маніпулятивний вплив на особистість, її уявлення й емоційно-вольову сферу, що відбувається на рівні посилення розповсюдження непотрібних ідей та настанов у свідомості людей, деформації поглядів на різні події, результатом чого стають емоційні зміни ставлення до певних явищ, кардинальні зміни поглядів, методів сенсаційних повідомлень про щось нове, важливе;
- посилення почуття незахищеності, самотності внаслідок дефіциту реального спілкування, десоціалізація, що призводить до зміни свідомості;
- виникнення психічних захворювань невротичного характеру, посилення психологічного навантаження;
- підвищення рівня інформаційного стресу внаслідок або недостатності, або надмірності інформації для вирішення завдань, їх складності, дефіциту часу, втрати концентрації уваги тощо;
- розвиток інформаційних перевантажень, які призводять до втомленості нервових центрів, надмірного гальмування, спотворення значення подразників, наслідком яких є зниження працездатності, поява почуття безпорадності й навіюваність;
- зниження рівня людського міжособистісного спілкування за рахунок технологічної експансії, "спілкування" з гаджетами різного рівня, безособовості інноваційних технологій;
- формування кліпового мислення, трансформація когнітивної сфери особистості;
- трансформація аксіологічних регуляторів;
- зміна акустичного середовища, що призводить до неадекватного уявлення людини про зовнішнє середовище, штучного формування синдрому залежності.

Зрозуміло, що така ситуація потребує осмислення та врахування у процесі підготовки фахівців у системі вищої освіти. Саме вища освіта є потужним джерелом підвищення продуктивності праці; завдяки кваліфікації і фахових навичок громадян забезпечується понад 50% ВВП на душу населення. А підвищення середнього рівня освіченості на один рік навчання сприяє збільшенню ВВП на душу населення в межах 3-6% [5].

Насамперед саме освіта значною мірою має забезпечувати суспільний розвиток; водночас вона потрапляє під потужний вплив інформаційних технологій, який потрібно враховувати в організації освітнього процесу в системі освіти, зокрема й вищої. Особливо

гостро ця проблема постає перед закладами вищої освіти педагогічного спрямування. Майбутні педагоги не тільки опиняються під негативним впливом сучасного інформаційного середовища, що вже зумовлює необхідність розроблення компенсаторних механізмів, механізмів його нейтралізації, а й мають запобігати цьому впливові в роботі з дітьми, використовуючи потужний потенціал соціалізації освіти.

Освіта нині не тільки долучає особистість до соціуму, здійснює її осуспільнення, творення індивідуальної соціальності, тобто "виробництво свідомості" як власне людської свідомості, а й долучає вже соціалізованого індивіда до більш високого рівня інформації в її суспільно значущому розумінні [13].

Питання освіти в інформаційному суспільстві активно розглядається сучасними науковцями, зокрема їх досліджують Б. Данилишин, В. Геєць, О. Комарова, О. Писаренко [13 та ін.]. У їх працях указано, що завдяки системі освіти сучасна людина має навчитися працювати з великим обсягом інформації, з інформаційними потоками, які нині є реальністю. Сучасного фахівця необхідно підготувати до перетворення інформації у знання, що передбачає опанування способами мислення, а також усвідомлення, суб'єктивацію отриманої інформації, перетворення її на індивідуально значущу форму, унаслідок чого вона стає знаннями.

Основою розвитку сучасного суспільства є не тільки обмін інформацією, а й продукування нової, на підставі якої будуть формуватися нові знання.

На тлі необхідності оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями як засобом обміну інформацією набула актуальності проблема опанування новими нормами спілкування в інформаційному середовищі водночас зі збереженням навичок міжособистісної взаємодії. Сучасна людина перебуває в мультикультурному середовищі, тож має бути готовою до сприйняття у спілкуванні різних картин світобачення, культурних та індивідуальних особливостей партнерів. Водночас мають бути збережені основи міжособистісної взаємодії, спілкування як "обмін духовними світами", у якому кожна людина відчуває потребу. Це, своєю чергою, зумовлює формування гуманітарної культури, яка значною мірою може нейтралізувати негативний вплив інформаційних технологій на людину. Саме гуманітарна культура здатна протистояти технократизму, абсолютизації раціоналізму, насаджуванні антигуманної системи цінностей. Гуманітарна культура безпосередньо пов'язана з духовністю, моральністю особистості. А найбільш продуктивним способом формування гуманітарної культури є гуманітаризація й гуманізація освіти, що і становить **перспективу наших подальших наукових розвідок.**

#### **Список використаних джерел**

1. Аносов В. Д. Исходные посыпки проблематики информационно-психологической безопасности / В. Д. Аносов, В. Е. Лепский // Проблемы информационно-психологической безопасности / под ред. А.В. Брушлинского и В. Е. Лепского. – М. : Институт психологии РАН, 1996. – С. 7–11.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 787с.
3. Вешняковская Е. Информационная эпоха : в кого мы превращаемся? / Е. Вешняковская // Наука и жизнь. – 2012. – № 1. – С. 2–9.
4. Воронкова В. Г. Интернет як глобальна тенденція розвитку мережевого суспільства та інформаціоналізму / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – № 64. – С. 32–43.
5. Данилишин Б. М. Інноваційна модель економічного розвитку : роль вищої освіти / Б. М. Данилишин, В. І. Куценко // Вісник НАН України. – 2005. – №9. – С. 26–35.
6. Друкер П. Энциклопедия менеджмента : Весь Питер Друкер в одной книге : лучшие работы по менеджменту, написанные за 60 лет / О. Л. Пелявский ; пер. с англ. – М. ; СПб. ; К. : Издательский дом "Вильямс", 2004. – 421 с.

7. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні : глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Дубов Д. В., Ожеван О. А., Гнатюк С. Л. – К. : НІСД, 2010. – 64 с.
8. Иноземцев В. Л. Технологический прогресс и социальная поляризация в XXI столетии / В. Л. Иноземцев // Полис. Политические исследования. – 2000. – № 6. – С. 28–39.
9. Кальной И. И. Гуманитарное образование как фактор преемственности поколений / И. И. Кальной // Философско-антропологические исследования. – 2010. – Вып. 3–4. – С. 76–82.
10. Кравець М. Філософія формування інформаційного суспільства в європросторі / М. Кравець // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2010. – № 4. – С. 37–43.
11. Луковкин С. Б. Проблемы становления информационного общества в современной философии : дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.03, 09.00.11 / Луковкин Сергей Борисович. – Мурманск, 2006. – 191 с.
12. Малькова Т. П. Образование в информационном обществе : специфика преподавания философии в техническом университете / Т. П. Малькова // Гуманитарный вестник. – 2016. – №6. – С. 1–14.
13. Писаренко О. Л. Сутність інституту освіти в інформаційному суспільстві : соціально-філософський аналіз / О. Л. Писаренко // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ "Політехніка", 2009. – № 2. – С. 121–124.
14. Пожуев В. І. Формування інформаційного суспільства в умовах глобалізації / В. І. Пожуев // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 36. – С. 4–11.
15. Попов Б. Н. Метаморфозы человека в информационном обществе / Б. Н. Попов // Человек в мире и мир человека. – Калуга : ИД "Эйдос", 2004. – С. 279–291.
16. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции / Л. И. Ракитов. – М. : Политиздат, 1991. – 287 с.
17. Результаты социологического исследования на тему: "Молодежь Украины". Март 2013 года [Электронный ресурс] // Сайт института Горшенина. – Режим доступа : [http://institute.gorshenin.ua/researches/120\\_sovremennaya\\_molodezh\\_ukraini.html](http://institute.gorshenin.ua/researches/120_sovremennaya_molodezh_ukraini.html).
18. Толоконнікова Н. Шкільна освіта в інформаційному суспільстві / Н. Толоконнікова, О. Васильків // Обрії. – № 2 (39). – 2014. – С. 27–29.
19. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер ; пер. з англ. А. Євси. – К. : Всесвіт, 2000. – 453 с.
20. Masuda, Y. (1983) Information Societyas Postindustrial Society. Wash. 234 p.
21. Forbs, D. (1994) False Fixes. The Cultural Politics of Drugs, Alcohol and Addictive Relations. N.Y. : Suny Press, Aldany.

### **Герасимова И. Г., Фрицюк В. А. Проблемы развития образования в контексте становления информационного общества**

Профессиональная подготовка будущих специалистов предусматривает учет тенденции перехода украинского общества к информационной стадии развития. Характерной особенностью общества нового типа является стремительное увеличение доступности, открытости информации, мощных информационных потоков, что обеспечивается развитием средств трансляции информации, в том числе с помощью компьютерных технологий.

При всех возможностях для экономического развития общества становление информационного общества сопровождается неоднозначным психологическим влиянием на личность, что необходимо учитывать при организации образовательного процесса в учреждениях высшего образования, в частности формировать гуманитарную культуру будущих специалистов.

---

**Ключевые слова:** профессиональная подготовка специалистов, информационное общество, влияние информационных технологий на личность, учебно-воспитательный процесс, гуманитарная культура.

**Gerasymova, I. G., Frytsiuk, V. A. The Problem of Educational Development in the Context of the Emergence of the Information Society**

Professional training of future specialist expects taking into account tendency of moving Ukrainian society to informational stage of development. Between the features of this process are rapid improvement in accessibility, open information, strong informational channels that backed by development of information transfer and information technologies. Main criteria of such society beside of information is knowledge, that along with intellect, become main production resource. Ukrainian society is at the stage of transferring to informational, but this process is irreversible. Analyzed signs of informational society that evidence necessity of continuous education for employees, that ensures competitiveness for companies and organizations. Development of computer-communication technologies increases significantly creative capabilities of people. Allows to automate operations in production for the account of freeing people from productive functions that leads to increasing the free time. Despite capabilities for economical society growth, development of information society is accompanied by ambiguous psychological influence to personality. Its existence leads to necessity of taking it into account in educational process in high education institutions, specifically forming humanitarian culture of specialists.

**Key words:** professional development of specialists, information society, influence of information technologies to personality, educational process, humanitarian culture.